

Odeschalchi Eugénie: Egy hercegnő emlékezik

A *Palócföld* 1986/5. számában adott hírt a készülő könyvről, közölve az 1984. évi tévériportot is. Lapozzon bele az olvasó véletlenül vagy tudatos választással az azóta megjelent emlékiratkötetbe, megjósolható, hogy Odeschalchi Eugénie négyszáz oldalas könyvét közömbösen nem fogja letenni. S ha nógrádi, szécsényi, akkor bizonyosan nem, hiszen a kötet egyharmada a memoáriró életének szécsényi éveit meséli el.

Kordokumentum ez az emlékirat is, a magyar arisztokrácia hétköznapi clevelandnek meg lapjain a századfordulótól kezdve. De túl a tényismerés értékein, a minden megpróbáltatáson keresztül megőrzött emberi tartás s tisztesség vív ki megbecsülést és rokonszenvet. S igaz a cím: egy hercegnő emlékezik, helyzete tudatában, de nem rátartin, méltósággal és mégis szerényen. Legyen szabad a címhez hozzátenni: emlékezik egy feleség, egy anya. Mert a könyv betűiből sugárzó műveltség, méltóság, hit mellett, vagy azon túl is, átsüt a szeretet melege. Szeretete férje, gyermekei, szülei, ismerősei, a kedves emberek felé. Ok nélkül nem ismert gyűlöletet.

Odeschalchi Eugénie (1898–1985) történelmi családba született. Az olasz eredetű Odeschalchi családból származott, miként többek között Benedek, XI. Ince pápa, a török elleni

európai összefogás főszervezője is. A családot az 1751. évi 40. törvénycikk honfiúsította, „*még most is bálás emlékezettel tisztelvén a karok és rendek a néhai szentséges atyának, XI. Ince pápának, és az ő nagybátyja Odeschalci Livius hercegnek... fölajánlott segítségét és a háború viselésére szolgáltatott eszközeit, s ebből folyólag magának és utódainak szerzett nem közönséges érdemeit.*”

Gyermekkora a házasság megkötéséig, 1918-ig a felhőtlen boldogság kora. Erről szól könyve első részében. Lovrin, a „szépséges hely”, adott otthont a Liphay családnak. Férje, báró *Liphay Béla*, régi magyar nemesi család leszármazottja volt. Egyik őse 1660-ban Szécsényben volt helyettes kapitány, ott, ahová 1944 húsvétján érkezett meg Lovrinból a háromgyermekes család. A háború viharai elől azonban elmenekülni nem lehetett. Szécsénybe is elért. S báró Liphay Béla és herceg Odeschalchi Eugénie, a szécsényi kastély és „miniuradalom” új tulajdonosai 1944 decemberében az épület pincéjét óvóhelynek berendezve, a több mint 300 otthlakót élelemmel ellátva, sebesülteket gondozva, helyükön maradtak. A pincében várták meg az új világot. Az ostrom, Szécsény felszabadítása, az újrakezdés nehézségei, és egyre nyilvánvalóbbá váló reménytelensége ellenére sem hagyták el hazájukat.

A háború minden emberre gyászt hoz. Nem került el a Liphay családot sem. Egyik fiuk hősi halált halt, másik külföldre sodródott. S mindezek mellett, mint a magyar arisztokrácia tagjainak, át kellett élniük osztályuk, életformájuk halódását, majd megszűnését. A főúri lovri kastélyból a szerényebb szécsényibe, majd annak egyre kisebb részébe, végre egy városi házba kellett átmenteni, amit lehetett. S természetesen elmaradt a pazar bútorok, a gyönyörű képek, az értékes könyvek gazdagsága, de a lakásba érkezőt mindig körülvette a figyelem és a fignyelmesség gazdagsága.

A könyv harmadik részének címe: Szécsény. S noha „földesúrként” alig fél évig élvezhették az egykori Forgách-kastélyt, amely ma múzeum, mégis életük a hetvenes évek elejéig hozzákötődött. (Ohatatlanul felmerül a hasonlatosság Szécsény korábbi úrnőjével, az emlékirataiban Szécsényt szintén leíró Pulszky Teréziával; a véletlen úgy hozta, hogy egymást kö-

vető években jelentek meg visszamlékezéseik.)

Odeschalchi Eugénie könyvének megírásához 85. életévében kezdett hozzá, megjelenését nem érte meg. Mire napvilágot látott, Eugénie hercegnő már a szécsényi temetőben pihent szeretett férje mellett. Emléke azonban megmarad a könyvben. Gestusai, mosolya, hanghordozása pedig azok emlékezetében, akik ismerték, látták a vele készült tévériportot.

Ő maga cképpen ajánlotta sorait: „*Én úgy gondolom, hogy ez a három-részes memoár olyan, mint egy szélesvásznú mozifilm. Képzeljük magunkat egy nagy moziterembe – remélem, zsúfolva van érdeklődőkkel. Leoltják a villanyt, sötétség támad, és a nagy vásznon hirtelen megjelennek a szereplők, események, egy idős édesanya, és annak egész élettörténete.*”

A magyar emlékirat-irodalom színes, érdekes darabját, Odeschalchi Eugénie életútját, a Gondolat Kiadó jelentette meg.

HAUESEL SÁNDOR

Nagy Zoltán: Póruł járt szerelmesek

Értékes, hiánypótló munka jelent meg Nagy Zoltán tollából. Saját gyűjtéséből válogatta és gondozta a tréfás palóc mesék szövegeit.

A „szerző” középiskolai tanár, 1970 óta foglalkozik néprajzi gyűjtéssel. Szorgalmas munkával jegyzi fel a Palócföld népdalait, mondáit, babonáit, archaikus imádságait, bibliai történeteit, legendáit és meséit. Jeles alakja a honismereti mozgalomnak, s azok közé tartozik, akik évről évre indul-

nak a Nagy Iván honismereti pályázaton s eredményei gazdagítják a múzeumok néprajzi adattárait.

A *Póruł járt szerelmesek* című gyűjtemény nem csupán tudományos érdeklődésre tarthat számot, de a nagyközönség számára is érdekes, élvezetes, szórakoztató olvasmányt nyújt. A mai falu már nem a fonók, fosztók hagyományos világa, az együttes munkák, társas összejövetelek régi formái kiveszőben vannak, s ve-

lük együtt tűnnek el a paraszti mesemondók, a szép tündérmesék, a mondák, a klasszikus népi epikai műfajok. A múlté már az, ahogyan még a századforduló táján *Istvánffy Gyula* gyűjtötte a mesét: „... elmentem hát a nép közé, csendes téli estéken, beültem a fonóba, s gyermeki áhítattal hallgattam a guzsaj mellett üldögélő öregasszonyoknak, vagy a kemence szögeiben beverésző ősz palócoknak mesélő szavát...”

A tréfás mesék és történetek azonban ma is élnek, fennmaradnak és újak keletkeznek, hiszen ezek bárhol elmondásra kerülhetnek, ahol a szórakozási igény jelen van, s nem kötődnek szorosan jellegzetes alkalmakhoz. E műfaj szövegeit, a sokszor erotikus, drasztikus, szókimondó, nyomdafestéket nehezen tűrő hangvételük miatt a gyűjtők hosszú időn keresztül nem méltatták lejegyzésre és még kevésbé közlésre. Külön gyűjteményként jóformán csak Erdélyből és az északi – gömri – palócok területéről adtak ki tréfás népi elbeszéléseket. A mesegyűjtemények klasszikus meséi, történetei mellett szóróványosan találunk csak ilyen történeteket.

Nagy Zoltán kötete segítséget nyújt a palóc meséi jellegzetességek vizsgálatához, és az ország nagyobb területi csoportjaival való összevetéshez is alapot ad. A magyar népmesekincs törzsanyaga ugyan nagyjából egységes szerkezetű, a mesemondás clevensége azonban napjainkban igen különböző az ország egyes területein, s az ismert mesék mennyiségében, variánsok létezésében, a mesemondók tudatos alakító igényeiben eltérések mutatkoznak.

Nagy Zoltán tréfás meseszövegei – néhány kivétellel – Nógrád megye területéről származnak s a történeti Hont, Gömör és Borsod megyékből nem hoz adatokat. A pontosabb meg-

jelölés kedvéért indokolt lett volna erre a címben is utalni, s az általános „palóc” megjelölés helyett a konkrétabb „nógrádi palóc” kifejezést használni.

A múlt század második felétől már találunk önálló mesekiadványokat palócföldi gyűjtésből. *Pap Gyula*, *Pintér Sándor* és *Istvánffy Gyula* kötetei azonban inkább más mesetípusoknak adnak teret, az akkori néprajzi gyűjtés érdeklődésének megfelelően. A palóc nép meséiben ők nem csupán a szórakoztató jelleget keresték, „hanem egyszersmind a nemzet nyelvének és ősi történetének forrását is.” (Pintér S.)

A tréfás vagy reális mesékben, elmentésben a népmese más műfajaival, hiányzik a „csodás elem”, itt nem képzeletbeli, „mesés” világban, hanem a faluban, a megélt paraszti környezetben zajlanak az események. A hősök a falusi társadalom tagjai: a papok, a világi előljárók, az egyszerű, de nevetséges tulajdonságokkal rendelkező emberek, a lusta, fecsegő, kikapós vagy féltékeny menyecskék, ostoba és férfikívánó vénlányok, az italban vagy szerelemben mértéket nem ismerő férfiak, az agyafúrt kópék, okos leányok, bugyuta házaspárok stb. A történetek sok szállal kapcsolódnak az őket formáló társadalomhoz, annak világképéhez, erkölcsi felfogásához.

A humor és komikum nevetető szándéka mellett a tréfás mesék funkciója nemcsak az egyhangú munkát megkönnyítő szórakozás, hanem bizonyos magatartásmintákat adnak, problematikus helyzetekben megoldást is kínálnak, ezért az ifjúság nevelésének eszközei is voltak. Ez elsősorban a jellemmesékre igaz, melyekben a falu társadalma elítéli az irigy embereket s kigúnyolja még a papot is, ha az disznóvágáskor nem akar kóstolót küldeni; nem tartja alkalmas-

nak a férjhez menésre a lusta leányt, akinek gyűrőtábláján ottmarad a kovász, vagy amelyik fésületlenül, mosdatlanul vagy piszkos, seperetlen udvarral várja vőlegényét a katonaságtól; azt a leányt azonban, amelyik „felöntözte a moslékot a padlásra”, vagyis disznókat hizlalt, dolgozott a távollét alatt, „mindjárt megnyalábolta a legény, mert úgy gondolta, azt fogja feleségül venni, hiszen az gyászolta meg őt a leghelyesebben”. A rövidlátó lány meg a „selyp” lányok nem testi fogyatékoságuk miatt neveltségeselek a falu előtt, hanem, mert „hibájukat” rejtegetve kerülnek komikus helyzetbe, s macskának nézik a demizsont vagy elszólják magukat a kérő előtt. E nevelő célzatú meséket a házasulandó korú fiataloknak mondogatták, míg a kötet *Erotikus mesék* címszó alatt olvasható szövegeit csak egyneműek, többségében a férfiak mesélgették. Pórus jár, szerelemre sóvárgó barátok, papok, királylányok, ravasz csábitók, ügyes menyecskék, szerelmet tanuló juhászlegény, meg az együgyű menyasszony e történetek főhősei. Sajnálatos, hogy a kötet bevezetőjében emlegetett *A férjet kereső királykisasszony* című szellemes és érdekesnek ígérkező történetet a gyűjteményben nem olvashatjuk. Ez nyilván erősen erotikus és abszurd jellege miatt maradt ki a válogatásból, pedig e típus a kevésbé ismertek közé tartozik s fontos adalékokat jelenthet a népi gondolkodásmód, erkölcsi felfogás, a parasztság nemiséghez való viszonyulásához, melyekről ma még ismereteink hiányosak.

Az állatmesék és kópemesék egy része szintén tréfás és erotikus színezetű s így ezek is inkább a felnőttek körében terjednek.

Más jellegűek a népi etika sajátos világát tükröző legendamesék és az igazságos Mátyás királyhoz fűződő történetek. A bolondmesék a normától eltérő viselkedésmódot teszik nevetségessé. *A bolond falu*, *A megborjazzott ember*, *A bolond asszony a vásáron*, vagy *Az együgyű házaspár* történetei országszerte ismertek, s ezek rokoníthatók leginkább a klasszikus értelemben vett mesékkal. A hazugságmesék célja, hogy a hazugságok képtelen világában kalandozva, minél hihetlenebb történetekkel nevetessék meg a hallgatóságot.

A kötet minden darabját a költői megkomponáltság, nyelvi ötletgazdagság és szellemesség jellemzi. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy népünk prózai hagyományvilága napjainkban öszességében nem ilyen. A mai falun zömében romlottabb, nyelvileg kevésbé tiszta szövegek élnek. Nagy Zoltán gyűjtőmunkájának eredményei a magyar népi irodalom jobb megismerését szolgálják, de a könyv nem szakkiadványnak készült, nem a reprezentativitást célzó, nem a népnyelvi lejegyzéseket tartalmazó szöveggyűjtemény, hanem a népi próza értékeit népszerűsítő, színvonalas kiadvány.

Ajánljuk e kötetet a népi kultúra, az irodalom és mesék kedvelőinek. (Palócföld-könyvek, Salgótarján)

LIMBACHER GÁBOR